

Recenze

Hannah Arendtová: Krize republiky

Z anglického originálu *Crises of the Republic* (1972) přeložil Petr Fantys.
Praha, Herrmann & synové 2024. 224 s.

Recenzovat překlad publikace renomovaného autora či autorky, navíc staré několik desítek let, je nepochybně výzva. V případě sbírky esejů H. Arendtové *Krize republiky* hned z několika důvodů. Za prvé, Arendtová patří k výrazným filosofickým osobnostem a s jejím dílem má díky poměrně četným překladům český čtenář již bohatou zkušenost. Za druhé, jeden z esejů této sbírky vyšel v češtině doposud již třikrát (1995, 2004, 2011), a to v nakladatelství Oikoymenh. Tehdy překlad připravili právní sociolog a současný ústavní soudce Jiří Příbáš a Petr Fantys. Jméno druhého z právě jmenovaných nalezneme i v recenzované knize. Zbylé eseje tedy zjevně „dopřeložil“ za účelem vydání publikace, která poprvé vyšla jako celek anglicky v r. 1972. Za třetí, vzhledem ke stylu Arendtové a také vzhledem k dobově podmíněnému obsahu samotných esejů – psaných z politické a společenské perspektivy pozdních 60. let – je výzvou hledání případných aktualizací, o což se pokusím také v této recenzi. A nakonec za čtvrté, obzvláště delikátní je v případě filosofických děl prestižních nečeských myslitelů a myslitelek hodnocení překladu jako takového, především zvládnutí specifických jazykových a terminologických výzev. O něco podobného jsem se pokusil před dekádou v recenzi slovenského překladu Rawlsova *Práva národů*.¹ Poznamenejme rovnou, že zejména jedná-li se o stylistickou úpravu, zasloužil by si zde recenzovaný text pozornější korekturu, jelikož se v něm sporadicky objevují zjevné nedostatky tohoto typu. Navíc, takto koncipovanému souboru esejů, specificky reagujícímu na dobové situace, by slušelo lektorování nebo i odborný doslov.

Zaměříme tedy nyní naši pozornost ke struktuře textu, v němž se autorka věnuje několika tématům: problematice lhaní v politice, občanské neposlušnosti, vztahu moci a násilí a nakonec – v rozhovoru s publicistou Adelbertem Reifem (1936–2013) z r. 1970 – také otázce revolucí a optimálního politického zřízení, byť poslední téma zmiňuje pouze okrajově.

Jak už bylo zmíněno, každý z esejů, včetně rozhovoru, odráží zjevný dobový kontext, do něhož Arendtová rámovala své širší, komplexnější a v některých pří-

1 Sekerák, M., Niekoľko poznámok k slovenskému prekladu Rawlsovo „Práva národov“. *Politické vedy*, 18, 2015, č. 3, s. 260–267.

padech nadčasové filosofické úvahy a postřehy. První esej, „Lhaní v politice“, nese podtitul „Zamyšlení nad Pentagonskými dokumenty“. Tyto dokumenty (angl. *Pentagon Papers*) byly vlastně americkou tajnou vládní zprávou o válce ve Vietnamu, kterou v roce 1971 nejprve zveřejnil list *The New York Times* a později i další noviny. Dokumenty odhalily, že americká vláda systematicky lhala veřejnosti i Kongresu o rozsahu vojenského zapojení USA ve Vietnamu. Studie byla objednána v roce 1967 ministrem obrany Robertem McNamarou a zahrnovala podrobnou analýzu vietnamské politiky USA mezi lety 1945 až 1967. Dokumenty ukázaly, že administrativy prezidentů Trumana, Eisenhowera, Kennedyho a Johnsona vědomě eskalovaly konflikt ve Vietnamu, přestože si byly vědomy, že válku velmi pravděpodobně nelze vyhrát. Potvrdily také tajné vojenské operace, například bombardování Kambodže a Laosu, které veřejnost do té doby neznala.

Dokumenty vynesl a zveřejnil analytik Daniel Ellsberg, který pracoval pro RAND Corporation. Americká vláda se pokusila zabránit jejich zveřejnění s odkazem na ohrožení národní bezpečnosti, ale Nejvyšší soud USA rozhodl ve prospěch svobody tisku. Skandál oslabil důvěru veřejnosti v americkou vládu a přispěl ke zhoršení podpory vietnamské války. Pentagonské dokumenty jsou tak dodnes symbolem vládního utajování a důležitosti investigativní žurnalistiky. Z nedávné doby bychom mohli hledat srovnatelnou paralelu k tomuto velkolepému dobovému odhalení snad jen v kauze tzv. *Panama Papers*. Tato masivní novinářská investigace v roce 2016 odhalila, jak světoví politici, miliardáři, celebrity a zločinci využívali offshorové společnosti k daňovým únikům, praní špinavých peněz a skrývání majetku.

Téma lži a jejího použití či spíše zneužití v politice je ve srovnání se dny prvního publikování *Krise republiky* dnes snad ještě naléhavější, a to díky fenoménu dezinformací zásadně ovlivňujících globální i domácí politické dění – zdaleka nejenom v USA. Už na jedné z prvních stránek Arendtová velmi správně poznamenává, že „pravdomluvnost se nikdy nepočítala mezi politické ctnosti a lži se v politickém jednání vždycky považovaly za ospravedlnitelné nástroje“ (s. 10).² A o pár stránek dále: „Lži jsou často mnohem uvěřitelnější a pro rozum přitažlivější než realita, neboť lhář má velkou výhodu v tom, že už předem ví, co si publikum přeje, nebo co očekává, že uslyší.“ (s. 12)

Rovněž se jedná o axiom, který platí takřka univerzálně a minulí i současní demagogové v politice se jím řídí prakticky denně. Což dnes už konstatujeme vlastně suše, cynicky a takřka bez emocí. Zajímavé jsou také Arendtové postřehy o tehdejší americké politice, kde si všímá izolovanosti osoby prezidenta USA (nenaráží přitom na konkrétního muže), k níž dochází v důsledku obklopení se okruhem různorodých poradců pro národní bezpečnost, kteří pečlivě filtrují informace, které se k němu dostávají (srov. s. 14). Arendtová rovněž zaznamenala už tehdy velký vliv *spin doctoringu* (ačkoli tento termín nepoužívá), tedy manažování předvolebních

2 Všechny stránkové odkazy v textu se vztahují k recenzované publikaci.

kampaní, na osobnosti politiků obecně. Obecně lze z tohoto prvního eseje vyabstrahovat vícero hodnotných a nadčasových postřehů, které lze dnes ovšem využít především v politologické, spíše než filosofické analýze.

Druhý text, věnovaný občanské neposlušnosti, je rovněž historicky situován a obsahuje řadu zajímavých myšlenek. Jelikož však toto téma v myšlení H. Arendtové bylo na stránkách *Filosofického časopisu* již traktováno,³ omezme se jen na pár poznámek k eseji samé. Za prvé, ve svých úvahách vychází Arendtová primárně z myšlení H. D. Thoreaua, opomíjí však jiné, stejně tak relevantní autory vyjadřující se k tématu, jako byli J. Austin či H. L. A. Hart. Připomeňme, že zatímco Hart připouští, že právo není pouze systém příkazů, ale že jeho legitimita závisí na morálním uznání, Austinovo pojetí práva občanskou neposlušnost v podstatě neřeší jinak než jako porušení platného zákona. Až později se této problematice věnovali také ví myslitelé, jako byli J. Rawls nebo R. Dworkin.

Za druhé, Arendtová zde vymezuje několik typických charakteristik občanské neposlušnosti, u nichž však zjevně nepředpokládá jejich kumulativní naplnění: a) trvalý přesvědčení významného počtu občanů o tom, že běžné postupy vedoucí k politické změně nejsou funkční, že jejich hlas nikdo neslyší a že vláda se chystá jednat způsobem, o jehož ústavnosti a zákonnosti panují značné pochybnosti; b) nenásilný charakter takovéto neposlušnosti, což ji odlišuje od revoluce; c) charakteristikou toho, kdo občanskou neposlušnost praktikuje, není prosadit pro sebe výjimku a vyvážnout bez zákonem předpokládaného trestu, nýbrž vzepřít „se zákonu a zavedeným autoritám na základě elementárního nesouhlasu“ (s. 72–73). Poznamenejme, že Arendtová připouští, že občanské neposlušnosti se může dopustit jak ona kritická část občanů (nemusí jít nezbytně o většinu), tak i jednotlivec, kterého je však nutné odlišovat od zločince.

Za třetí, Arendtová nabízí nástin geneze revolucí, když poznamenává, že jim předchází rozpad politických systémů. Znakem tohoto rozpadu je postupná eroze vládní autority, přičemž tato eroze „je způsobena neschopností vlády řádně fungovat, z čehož pramení pochybnosti občanů o její legitimitě“ (s. 67). Tento postřeh je varovný obzvláště ve světle současné situace, kdy roste počet demokratických vlád, jejichž míra legitimacy je u vlastních občanů vnímána jako velmi nízká.

Nejrozsáhlejší esej v recenzovaném svazku je věnována násilí a moci. Jelikož, jak již bylo poznamenáno, patří k těm, které měl český čtenář doposud možnost poznat celkem ve třech vydáních, zaměříme se alespoň na několik postřehů. V kontextu současné, prudce se měnící a nestabilní geopolitické situace vnímám jako zvláště pozoruhodnou tezi, v níž Arendtová hájí názor, že „hlavním důvodem, proč mezi sebou stále ještě válčíme, není ani temná touha lidského rodu po smrti, ani nepotlačitelný instinkt agresivity, ani mnohem pravděpodobnější závažná ekonomická

3 Hanyš, M., Občanská neposlušnost v myšlení Hannah Arendtové. *Filosofický časopis*, 64, 2016, č. 1, s. 59–74.

a sociální nebezpečí, která s sebou přináší odzbrojení. Ten důvod spočívá v prosté skutečnosti, že se na politické scéně stále neobjevilo nic, co by tohoto konečného arbitra v mezinárodních záležitostech nahradilo“ (s. 100–101).

Mohli bychom Arendtovou lacině obvinít z toho, že při přibližném výčtu *casus belli* zcela opomíjí imperiální ambice nebo snahu o řešení domácích politických a ekonomických problémů teritoriální expanzí. Nicméně podezírat ji z toho, že by si toho jako chytrá pozorovatelka a pronikavá myslitelka nebyla vědoma, by nebylo férové. Každopádně jistě správně postřehla, že při hledání definitivní možnosti válečné prevence je zapotřebí nějaké globální a všemi respektované mezinárodní autority. Bezpečnostní architektura založená na OSN se po druhé světové válce budovala po celá desetiletí, ale nyní je stále více problematizována. Nabízí se ovšem další cesty. Na scénu přichází například smělý teoretický konstrukt – který bychom rawlsovským slovníkem snad mohli nazvat „realistickou utopií“ – v jehož rámci o globální politické autoritě uvažuje katolická sociální nauka.⁴

V eseji „O násilí“, dodacích k ní, jakož i v následném rozhovoru s publicistou Reifem zaujmou – kromě několika zmínek o Noamu Chomském a jeho v té době ještě nové knize *American Power and the New Mandarins* (kritizující americkou angažovanost ve Vietnamu) nebo chvály Jürgena Habermase, kterého Arendtová označila za jednoho z nejpřemýšlivějších a nejinteligentnějších sociologů v Německu (srov. s. 177) – také četné postřehy o Československu a některých tamních osobnostech, jako např. o Janu Kavanovi nebo Pavlu Kohoutovi (symptomaticky však nikoli o Václavu Havlovi). Pochopitelně se jedná o reflexi reformního hnutí a zejména vpádu vojsk Varšavské smlouvy v r. 1968. K tomu Arendtová poznamenává, že „vláda vykonávaná čirým násilím přichází ke slovu tam, kde se ztrácí moc. Právě slábnoucí moc ruské vlády ve vnitřních a vnějších záležitostech se projevila při „řešení“ československého problému“ (s. 140). V kontextu dění posledních let lze dát autorce zapravdu a vysledovat stejný *modus operandi* i u nástupnické země Sovětského svazu, kterou by bylo možné – opět za pomoci rawlsovské terminologie – označit za „stát stojící mimo zákon“.

Arendtová byla bezpochyby v nejlepším slova smyslu realistická, střízlivá a kritická autorka, přičemž posledním adjektivem pochopitelně není myšlen přístup kritické teorie Frankfurtské školy. Neměla žádné iluze o západních kapitalistických zemích, včetně USA, které jí jakožto emigrantce poskytly druhý domov, a už vůbec ne o zemích tehdejšího socialistického bloku. Přesto však – nebo možná právě díky tomu – se nebála formulovat i odvážnější teoretické koncepce. Proto se na závěr zmiňme také ještě o jejím „systému rad“, který popsala už v knize *O revoluci*. „V systému rad podle Arendtové jde o představu, že veřejný prostor bude v největším

4 Viz Míčka, R., Otázka „světové politické autority“ v širším kontextu katolického sociálního myšlení. *Caritas et veritas*, 6, 2016, č. 2, s. 47–64; týž, *Global governance? Historické, politické a teologické perspektivy světového řádu*. Brno, Barrister & Principal 2018.

bezpečí, vyhradíme-li péči o něj těm, jimž na něm nejvíce záleží (tj. občanům, a ne partikulárním jednotlivcům).“⁵ Tento systém je podle Arendtové jedinou alternativou, „která se kdy v dějinách objevila a stále znovu objevuje“ (s. 214).

V souvislosti s tím nejenom, že se Arendtová kriticky staví k nacionalismu, šovinismu a jakékoli imperialistické politice, k níž mají podle ní sklon „nižší společenské vrstvy“ (s. 212), ale pléduje také za nové pojetí státu, „jemuž je princip suverenity zcela cizí“, přičemž ovšem vyhlídky na jeho realizaci považuje za „velmi malé, ne-li žádné“ (s. 216). Připomeňme, že odstranění principu suverenity Arendtová nevnímá negativně. Naopak. Podle ní totiž suverenity „kromě jiného znamená, že konflikty mezinárodního charakteru může v konečném důsledku vyřešit pouze válka a žádná jiná nejzazší možnost neexistuje“ (s. 213). V současné době, kdy se politici i veřejní intelektuálové především konzervativně-pravicové orientace přímo zaklínají pojmem suverenity, může být tento neotřelý názor Hannah Arendtové provokativní inspirací. Svě uplatnění však zřejmě najde až ve dnech, kdy svět bude opět hledat nové poválečné uspořádání vztahů mezi státy. Nebo mezi tím, co z nich pak zbyde.

Marián Sekerák

AMBIS, vysoká škola, a. s., Praha
marian.sekerak@ambis.cz

5 Vargovčíková, J., Politická participace jako nezaujatá angažovanost v díle Hannah Arendtové. *Reflexe*, 44, 2013, s. 91. K Arendtově systému rad viz více: Muldoon, J., The Lost Treasure of Arendt's Council System. *Critical Horizons*, 12, 2011, No. 3, s. 396–417; týž, The Origins of Hannah Arendt's Council System. *History of Political Thought*, 37, 2016, No. 4, s. 761–789; Lederman, S., Hannah Arendt, the Council System and Contemporary Political Theory. In: Muldoon, J. (ed.), *Council Democracy: Towards a Democratic Socialist Politics*. New York, Routledge 2018, s. 150–167; Totschnig, W., Arendt's Argument for the Council System: A Defense. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 1, 2014, No. 3, s. 266–282.